

POSUDEK OPONENTA HABILITAČNÍ PRÁCE

Uchazeč: PhDr. Vít Šťastný, Ph.D.

Habilitační práce: Expanze a diverzita stínového vzdělávání: Globální pohledy, lokální kontexty

Oponent: doc. Mgr. Petr Knecht, Ph.D.

Pracoviště oponenta: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta

Posuzovaná habilitační práce se zabývá stínovým vzděláváním, tedy fenoménem placeného soukromého doučování. Cílem habilitační práce je 1) zmapovat a zhodnotit stav a vývoj domácího i zahraničního výzkumu stínového vzdělávání; 2) srovnat základní charakteristiky (podobu, míru rozšíření) a zdokumentovat vybrané faktory ovlivňující stínové vzdělávání napříč světovými regiony. Zvláštní pozornost autor věnuje také specifickým stínového vzdělávání v Česku.

Aktuálnost tématu

Autorovi habilitační práce se podařilo nalézt téma, jež je velmi aktuální v globálním kontextu a současně má také praktickou relevanci, neboť stínové vzdělávání řeší žáci i rodiče téměř na celém světě. Je s podivem, že se stínovým vzděláváním dosud zabývalo relativně nízké množství výzkumníků. Ačkoli je předkládaná habilitační práce psána v češtině, uvítal jsem rozhodnutí autora publikovat práci také jako vědeckou monografii v angličtině. Habilitační práce zaplňuje globální mezeru v poznání tím, že dosud není k dispozici ucelené vědecké dílo, které by analyzovalo rozšíření, charakteristiky, odlišnosti, příčiny a implikace stínového vzdělávání v různých národních či regionálních kontextech.

Přístup k řešení

Autor se rozhodl pojmout habilitační práci komplexně. První část práce je teoreticko-metodologická (kap. 1), druhá část práce je přehledová (kap. 2), třetí část práce je analyticko-empirická (kap. 3), čtvrtá část práce je syntetická s přesahy do výzkumu, kterému by se chtěl autor habilitace věnovat v budoucnu (kap. 4). Rozsah práce je obdivuhodný, žádná z částí práce netrpí povrchním zpracováním, naopak je třeba ocenit hluboký vhled autora do jednotlivých dimenzí stínového vzdělávání.

Použitá metodologie

Teoreticko-metodologická část a přehledová část se opírají o studium a analýzu více než 400 recenzovaných časopiseckých studií či monografií publikovaných na téma stínového vzdělávání od roku 1993 v anglickém, německém, francouzském a českém jazyce. Zahrnuty byly empirické, teoretické i přehledové studie i šedá literatura (statistické a analytické zprávy mezinárodních organizací či vlád, články v médiích apod.). Analyticko-empirická část práce vychází z dosud provedených kvalitativních i kvantitativních výzkumů autora (většinou publikovaných, ale zahrnuje také dosud nepublikovaná data a analýzy) a detailně přibližuje situaci v Česku, čímž v kombinaci s předchozími částmi práce otevírá možnost implicitního srovnávání. Zejména v případě vlastního výzkumu autora oceňuji široký metodologický záběr a metodologickou kvalitu již realizovaných výzkumů. Indikátorem kvality je skutečnost, že habilitant pravidelně publikuje v prestižních zahraničních časopisech a získává prestižní grantové projekty. S tím je spojena péče recenzentů o správnost použitých metodologických postupů. V tomto ohledu není možné předkládané práci nic vytknout. Autor je zkušený výzkumník a je možné ho považovat také za metodologa výzkumu stínového vzdělávání.

Kvalita a správnost dosažených výsledků

Uchazeč zpracoval velké vědecké dílo, které dlouho zůstane nepřekonáno. Autor systematizuje veškeré globální dosavadní poznání v oblasti stínového vzdělávání a tyto poznatky s oporou v precizně popsané metodice komparuje, syntetizuje a interpretuje. Kromě deskripce výzkumných zjištění oceňuji, že se autor habilitační práce nebojí kriticky hodnotit stav výzkumu stínového vzdělávání a má také přesah k budování teorie. Osobně mě zaujala analýza regionálních disparit a globálních, regionálních a národních faktorů souvisejících se stínovým vzděláváním. Jako klíčové hodnotím originální zjištění autora, že země nebo regiony charakteristické politickou nestabilitou, ekonomickými problémy nebo slabými institucemi, jsou typické velkou ochotou učitelů přivydělávat si (často neetickým) soukromým doučováním. Svou roli hraje také historická zkušenost a vysoká či nízká míra důvěry rodičů v kvalitu vzdělávacího systému. Je také pozoruhodné, že málo rozšířené je stínové vzdělávání v zemích, které jsou charakteristické nízkou mírou nerovností, nízkou mírou soutěživosti a vysokou kvalitou vzdělávacích systémů, které jsou schopné dobře uspokojovat individuální vzdělávací potřeby žáků. Samozřejmě, že zmíněné postřehy jsou na první pohled logické a je možné je předjímat. Jde ale o to, že autor může tato zdánlivě jednoduchá tvrzení doložit na robustních výzkumných datech. Habilitační práce s oporou o empirické studie dokládá, že podobu a rozšíření stínového vzdělávání na makroúrovni ve světě determinují institucionální faktory (rozšiřování přístupu k formálnímu vzdělávání, struktura vzdělávacích systémů včetně high-stake zkoušek, důvěra v instituce, zejména školství), ekonomické faktory (úroveň ekonomického rozvoje země, platy učitelů), kulturní faktory (míra rovnostářství, důraz na snahu a individuální zodpovědnost) i politické faktory (politické reakce na fenomén stínového vzdělávání a jeho implikace). Zmíněná výzkumná zjištění jsou natolik cenná a originální, že bezpochyby legitimizují ambici autora ucházet se o titul docenta v oboru Pedagogika.

Uplatnitelnost výsledků v praxi

Oblast praktické uplatnitelnosti výzkumných zjištění je patrně nejslabší stránkou publikace. Sám autor habilitace upozorňuje, že práce je určena především domácím odbornému publiku a její ambicí je podpořit zájem výzkumníků o toto významné téma současné komparativní pedagogiky. Tomu nelze nic vytknout. Oceňuji také, že se uchazeč rozhodl svou práci publikovat také v angličtině. I přesto se nemohu ubránit dojmu, že práci v české i anglické verzi ocení pouze úzký okruh vědců pohybujících se v bezprostředním okolí autora publikace. Je třeba apelovat na autora práce, že ryze akademické ambice a hodnoty dnes již nejsou jedinou oceňovanou a požadovanou kompetencí vysokoškolských docentů (a profesorů). V dlouhodobé práci uchazeče postrádám větší důraz na popularizaci výsledků výzkumu, případně tvorbu aplikovaných výsledků a výstupů. Přitom některé výstupy si vyloženě říkají o větší péči z hlediska popularizace a praktické aplikace. Sám autor habilitační práci doplnil přehledovou tabulkou s informacemi o stínovém vzdělávání v (téměř) každé zemi světa, o níž tvrdí, že je „svým způsobem je atlasem stínového vzdělávání.“ Úsilí o tvorbu atraktivního „atlasu stínového vzdělávání“ je jednou z cest, kterou by se mohly popularizační aktivity autora práce ubírat. Stínové vzdělávání je téma natolik úzké a okrajové (z mého pohledu, autor habilitační práce se mnou jistě nebude souhlasit), že by mělo být pro habilitanta přirozenou výzvou vlastní výzkum více popularizovat a zasloužit se o to, aby tematika výzkumu stínového vzdělávání byla více viditelná ve veřejném prostoru a využitelná pro tvorbu vzdělávacích politik.

Formální úprava a jazyková úroveň

Jazyk a stylistika habilitační práce jsou na vysoké úrovni. To je třeba ocenit, neboť v poslední době obecně pozorují sestupnou tendenci v jazykové úrovni mnou posuzovaných rukopisů a kvalifikačních prací. O to více si vážím toho, že autor předložil jazykově téměř bezchybný rukopis.

Dotazy oponenta k habilitační práci:

1. Jak získat větší zájem veřejnosti o téma stínového vzdělávání? Prosím autora práce, aby nastínil vlastní dlouhodobou koncepci popularizace výzkumných zjištění s přesahem k budoucí praktické aplikaci výsledků výzkumu stínového vzdělávání.
2. V předkládané práci postrádám širší filozofické ukotvení. Nemohu se ubránit dojmu, že posuzovaná habilitační práce je tažena především pozitivismem. Jak by se výkladová a interpretační linie práce proměnila, kdyby vycházela z filozofie pragmatismu? Zejména William James posunul chápání pragmatismu směrem k utilitarismu, který vědění poměřuje praktickým užitekem a potenciálem řešit konkrétní problémy. V čem je praktický užitek posuzované habilitační práce a které konkrétní problémy posuzovaná práce řeší, případně k jejich řešení přispívá?
3. Prosím autora práce, aby stručně a schematicky představil odpovědi na obě předchozí otázky vygenerované pomocí umělé inteligence (např. ChatGPT) a aby tyto odpovědi kriticky zhodnotil. Jaký má habilitant názor na aktuální podobu habilitačního řízení? Nejsou písemné otázky oponentů kvalifikačních prací v době rozvinutých jazykových modelů fungujících na bázi umělé inteligence překonané?

Habilitační práce **splňuje** požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Pedagogika.

V Brně 10. 12. 2023

Petr Knecht